

บทที่ 2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผ้า

การดำรงชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญอันเป็นความต้องการขั้นต้นอยู่ 4 ประการ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค จะเห็นได้ว่าเครื่องนุ่งห่มก็หมายรวมถึงผ้าด้วยนั่นเอง เพราะผ้าเป็นวัสดุที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มนุษย์นำมาประดิษฐ์เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผ้าจึงถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการครองชีพ

1. ความหมายของผ้า

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 526) ได้ให้ความหมายของคำว่าผ้าไว้ดังนี้

" ผ้า น. สิ่งที่ทำด้วยเยื่อใย เช่น ผ้าขนไหม ขนสัตว์ โดยวิธีทอหรืออัดให้เป็นผืน "

สุชาติ อินทรโชติ (2527 : 12212) กล่าวว่าคำร่างมาตรฐานวิชาการศัพท์สิ่งทอของคณะกรรมการวิชาการศัพท์สิ่งทอ คณะที่ 339 ได้นิยามคำว่าผ้าไว้ว่า

" ผ้า คือวัสดุที่เกิดจากการใช้เส้นใย และ/หรือเส้นด้ายมาทำให้เป็นผืน ไม่กำหนดขนาด โดยการทอ ตัก อัด และอื่น ๆ ซึ่งมีความหนา และความเหนียวพอที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ "

อุทัย สันธุสาร (2521 : 2856) ได้ให้ความหมายของคำว่าผ้าไว้ว่า

" ผ้า : สิ่งทอขึ้นด้วยเส้นด้าย หรือเยื่อใย ส่วนมากใช้เป็นเครื่องแต่งกายหรือเครื่องใช้สอยอย่างอื่น "

อัศจรรย์ ไสยะสูตร (2529 : 5) ให้ความหมายของคำว่าผ้าไว้
ดังนี้

" ผ้า คือวัตถุที่เป็นผืน มีความกว้าง และความยาว ผลิตจากเส้นใย
จะหาเป็นเส้นค้ำยก่อนหรือไม่ก็ได้ และจะผลิตเป็นผ้าด้วยวิธีใดก็ได้ "

หน่วยศึกษานิตเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2520 : 2) ให้ความหมายของ
คำว่าผ้าไว้ดังนี้

" ผ้า คือ วัตถุที่ทำเป็นผืน ทาจากเส้นใย จะด้วยการทอ หรือไม่ก็ได้
รวมทั้งประเภทที่เป็นแผ่นบาง ๆ เช่น พลาสติกด้วย "

จากความหมายที่ผู้รู้ทั้งหลายได้นิยามไว้ข้างต้น พอที่จะอธิบายถึง
ความหมายโดยทั่ว ๆ ไปของผ้าได้ดังนี้

" ผ้า คือ วัสดุหรือวัตถุหรือสิ่งที่เกิดจากเส้นใยต่าง ๆ ทั้งที่เกิดจาก
ใยพืชและสัตว์ ตลอดจนใยสังเคราะห์ โดยจะหาเป็นเส้นค้ำยก่อนหรือไม่ก็ได้
และจะผลิตเป็นผืนผ้าด้วยวิธีการอัด ทอ ดัก หรือวิธีอื่น ๆ เพื่อใช้เป็น
เครื่องนุ่งห่ม หรือเครื่องแต่งกาย หรือเป็นเครื่องใช้สอยอย่างอื่นของมนุษย์ "

แต่สำหรับในการศึกษาค้นคว้าเรื่อง ผ้าในวรรณคดีไทย ได้กำหนด
ขอบเขตและนิยามความหมายของผ้าในฐานะ เป็นเครื่องแต่งกายของมนุษย์เท่านั้น

2. วิวัฒนาการในการทอผ้า

มนุษย์รู้จักการทำ และใช้ผ้ามานานหลายพันปี โดยเฉพาะประเทศที่มี
ความเจริญทางวัฒนธรรม และอารยธรรมมาแต่โบราณ ดังปรากฏหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ที่บอกให้รู้จักเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผ้า และ
การทอผ้าในส่วนต่าง ๆ ของโลก เช่น จากตำนานจีนกล่าวว่า เมื่อประมาณ
2197 ปีก่อนพุทธศักราช ในสมัยจักรพรรดิซวงตี้แห่งจีน พระนางลิหฺลิ่ง ผู้เป็นมเหสี
เป็นผู้ริเริ่มการ เลี้ยง ไหม และประดิษฐ์เครื่องทอผ้าใหม่ ทำให้ชาวจีนรู้จักทอผ้า
ไหม และใช้ผ้าไหมเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนสินค้าแทนเงินตราในสมัยนั้นด้วย ในราว

1957 ปีก่อนพุทธศักราช บันทึกทางศาสนาของอินเดีย ได้อ้างถึงผ้าไหมที่มีสี และ ผ้ายกลายทอง หลักฐานในหลุมฝังศพเบน-ซาซาน ของอียิปต์โบราณ เป็นภาพ เขียนแสดงถึงการทอผ้าแบบต่าง ๆ ของชาวอียิปต์โบราณในราว 1957 นอกจากนี้ ยังมีภาพไม้แกะสลัก และรูปปั้นของช่างทอผ้าอีกด้วย (สุชาติ อินทรโชติ, 2527 : 12213)

ในประเทศไทย ได้ค้นพบหลักฐานที่แสดงถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ว่า คนไทยในยุคประวัติศาสตร์ รู้จักทอผ้าใช้แล้ว เป็นเวลากว่า 5,000 ปี คือ ตั้งแต่ยุคหินใหม่ลงถึงยุคโลหะ ซึ่งมาสิ้นสุดราว พ.ศ. 1000 (ณัฐภัทร จันทวิช, 2524 : 28) สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคหินใหม่ หลักฐานที่แสดงว่ามีการทอผ้าใช้ คือ หลักฐานจากการขุดค้นที่บ้านเก่า ตำบลจรเข้มะเข้เผือก อําเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี พบแฉกเหล็ก ไนตินเฟาที่ใช้ในการปั่นด้ายเพื่อนำไปทอผ้าเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพบเข็ม เย็บผ้าที่ทำด้วยกระดูกสัตว์อีกด้วย วัสดุที่นำมาใช้ในการทอผ้า น่าจะเป็นปอ และฝ้าย และได้พบหินหุบเบลีอกไม้ที่จังหวัดชุมพร จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พบแฉกเหล็ก ไนตินเฟา ร่องรอยเศษผ้าฝ้ายติดอยู่ที่ภาโลสาริกและชวานที่จังหวัดลพบุรี และอุทัยธานี (ชิน อยู่ดี, 2511 : 56) นอกจากนั้นยังได้พบร่องรอยของเศษผ้าฝ้าย ผ้าไหม ติดอยู่กับภาโล และชวานสาริกที่บ้านเชียง อําเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมโลหะที่เจริญมากที่สุด และเก่าแก่ที่สุดที่เคยพบในประเทศไทย (ชิน อยู่ดี, 2515 : 7)

วิวัฒนาการการทอผ้าของมนุษย์เริ่มจากการใช้เส้นใยที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คือ ใยจากพืชหรือสัตว์ ซึ่งได้แก่ ใยฝ้าย ลินิน ขนสัตว์ และไหม เป็นต้น วัตถุประสงค์ที่เป็นใยธรรมชาติเดิมเป็นแต่ใยพืชแต่เพียงอย่างเดียว โดยนำใยธรรมชาติที่จะทอผ้ามาทำเป็นเส้นด้ายก่อน ด้วยการปั่นสาวด้วยมือ และบางทีก็มีอุปกรณ์ช่วยแบบต่าง ๆ ที่ทำจากกระดูกสัตว์ หินเฟา หรือไม้ (สุชาติ อินทรโชติ, 2527 : 12214) มนุษยชาติเริ่มรู้จักการปั่นด้ายมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์ หมู่ชนที่อาศัยอยู่ตามแถบทะเลสาบสวิสส์สมัยหินถึงหลักฐานไว้ให้เห็นว่า คนในสมัยนั้นปั่นด้ายกันอย่างไร แม้แต่ภาพเขียนฝาผนังในปิรามิดประเทศอียิปต์ก็ยังเขียนภาพ

แสดงวิธีการปั่นด้ายไว้มีอายุยาวนานถึง 6000 กว่าปีมาแล้ว ล้วนเป็นการปั่นด้ายด้วยมืออย่างง่าย ๆ มีอุปกรณ์ทำด้วยไม้รูปร่างเหมือนกระสวยของเครื่องทอลูกไม้

เข็มหมุดเรียกกันว่า แว (Spindle) (อัจฉราพร ไชละสุทร, 2519 : 229)

การปั่นด้ายเป็นวิธีการผลิตวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้เครื่องมืออย่างง่าย ๆ บันที่ละเส้น เครื่องมือนั้นประกอบด้วย ไม้ และแวนคินเผา ค้านหนึ่งของ ไม้ นั้นบากเป็นร่องไว้สัก ร่องหนึ่งก็พอแล้วสำหรับพันปลายค้านหนึ่งของเส้นด้าย ส่วนแวนคินเผา นั้นเป็นค้ว กว้างน้ำหนัก และบังคับแรงเหวี่ยงหมุน (rotary motion) ของ ไม้ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530 : 28) นอกจากแวนแล้ว เครื่องมือที่ช่วยในการทาสีเส้นด้ายยุค หินก่อนประวัติศาสตร์อีกสิ่งหนึ่งคือ หินหุบเปลือกไม้ เป็นแท่งหินยาว เนื้อค่อนข้าง ละเอียด มีน้ำหนักพอสมควรระหว่าง 600-800 กรัม จะมากจะน้อยกว่านี้บ้างก็ ขึ้นอยู่กับชนิดของพันธุ์พืชซึ่งมีหลายพันธุ์ก็ได้ รูปหน้าตัดของหินคือส่วนที่ใช้ใช้งาน มัก บากเป็นร่องคักกับเป็นตาราง ส่วนที่นูนเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ส่วนหน้าตัดนี้ บางทีค่อนข้างกลม และบางทีค่อนข้างแบนสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือรูปไข่ ทั้งแวนและหินหุบ เปลือกไม้ คงเป็นเครื่องมือยุคแรก ๆ ของการทาสีเส้นใยที่อาจจะใช้ในการทอผ้า สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ส่วนเครื่องปั่นด้ายสมัยใหม่นั้น เพิ่งประดิษฐ์ขึ้นมาเมื่อประมาณ 200 ปี ก่อนหน้านี้ขึ้นไป ทั้งในเอเชีย ยุโรป แอฟริกา และอเมริกาใต้ ใช้เครื่องปั่นด้าย อย่าง ไม้แบบมีมาแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น นับตั้งแต่ พ.ศ. 2052 จึงเริ่ม เปลี่ยนจากการปั่นด้ายด้วยมือเป็นการปั่นด้ายด้วยกงล้อใช้เท้าถีบ และมีคอยส่ง เส้นใยเมื่อ กงล้อหมุน เส้นใยจะบิดพันกันเป็นเกลียว สันนิษฐานว่าชาวอินเดีย เป็นผู้ริเริ่มพัฒนาขบวนการ เชิงกลในการปั่นด้าย แต่ยังไม่รู้จักกันแพร่หลาย จนกระทั่งได้แพร่เข้าไปในยุโรปแล้ว เริ่มพัฒนาให้ใช้ประโยชน์ขึ้น รู้จักกันดีใน นาม Saxony wheel

Saxony wheel ใช้กันนานถึง 200 กว่าปี เมื่อประชาชนต้องการใช้ ผ้ามากขึ้น จึงมีความคิดเปลี่ยนแปลงที่จะทำเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ต้องการ ขบวนการผลิตที่รวดเร็ว มีผลผลิตสูง จึงมีผู้ประดิษฐ์เครื่องปั่นด้ายที่เรียก

Ruller method ขึ้นประกอบด้วยขบวนการผลิตที่ง่าย ๆ โดยนำกลุ่มเส้นใยที่
 สางแล้ว (Sliver) ไปเข้าเครื่องดึงให้ยืดยาวออก และมีขนาดเล็กลงส่งไปเข้า
 เครื่องตีเกลียวเลข ขบวนการนี้แม้ว่าจะผลิตเป็นการค้าไม่ได้ผลดีนัก แต่เป็น
 แนวทางที่นำไปสู่การพัฒนาเครื่องจักรในระยะต่อมา (อัจฉราพร ไชละสูตร,
 2519 : 229-230)

การพัฒนาได้เปลี่ยนเข้าสู่ระบบการใช้เครื่องกลมากขึ้น ตาม
 ความเจริญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีป
 ยุโรป (ประมาณ พ.ศ. 2300) อุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้เปลี่ยนเข้าสู่ระบบ
 โรงงานแบบใหม่ที่อาศัยเครื่องจักรกลช่วย อุตสาหกรรมการปั่นด้ายและทอผ้าก็
 เช่นเดียวกัน ได้มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักร และอุปกรณ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้
 การปั่นด้ายในระยะเริ่มแรกใช้ เครื่องจักรกลที่อาศัยแรงงานจากคน เช่น
 เครื่องจักรที่เรียกว่า High's Jenny ซึ่งเป็นเครื่องปั่นด้ายแบบ 8 แกน
 สร้างขึ้นในประเทศอังกฤษราว พ.ศ. 2306 สามารถปั่นด้ายได้เร็วกว่าการปั่น
 ด้ายมือมาก ต่อมาใน พ.ศ. 2313 ริชาร์ด อาร์คไรท์ (Richard Ark-
 wright) ได้ประดิษฐ์เครื่องปั่นด้ายที่สามารถปั่นเส้นด้ายกว่า 100 เส้นพร้อมม
 ัน โดยอาศัยแรงงานจากม้าและลา ก่อน ต่อมาจึงใช้พลังงานจากน้ำ และใน
 พ.ศ. 2373 ริชาร์ด โรเบิร์ตส์ (Richard Roberts) ได้ประดิษฐ์เครื่องจักร
 ปั่นด้ายที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยพลังงานจากไอน้ำ สามารถปั่นด้ายได้
 ยาวกว่าได้จำนวนเส้นมากกว่า และกลไกบางอย่างทำงานได้โดยอัตโนมัติ อีกทั้ง
 ยังใช้คนงานน้อยด้วย เครื่องจักรนี้สามารถทำงานได้ผลงานเท่ากับคนปั่นด้ายมือ
 จำนวน 1,000 คน การทอผ้าในระยะแรก ๆ นั้น ประเทศอิตาลี ฝรั่งเศส
 และสเปน ซึ่งมีรากฐานการทอสืบต่อมาจากรอมน มีชื่อเสียงมากในการทอผ้า
 ลวดลายที่ละเอียดสวยงามจากไหม ผ้าฝ้าย และลินิน ใน พ.ศ. 2347
 นักประดิษฐ์ชาวฝรั่งเศสจำนวนหนึ่ง ได้ประดิษฐ์เครื่องทอผ้าแบบแจ็กการ์ดที่ใช้
 กลไกทาลวดลาย สามารถทอลวดลายละเอียด และยุ่งยากมากสำหรับเครื่องทอ
 ผ้าธรรมดาได้สำเร็จและง่ายขึ้น ก่อนหน้านั้นในประเทศอังกฤษ ได้มีผู้ประดิษฐ์

กระสวยบิน (Fly shuttle) และเครื่องจักรทอผ้าที่ใช้กล่องกระสวยหลายอันได้ ใน พ.ศ. 2303 หลังจากที่ได้นำเข้าเครื่องจักรทอผ้าชนิดรางจากประเทศอิตาลี และใน พ.ศ. 2330 ดร. การ์ดไรท์ (Dr. Cartwright) ได้ประดิษฐ์ และ จดทะเบียนเครื่องจักรทอผ้าอัตโนมัติที่สามารถเปิดช่องค้ำยยืน ฟุ้งกระสวย และ ตีกระแทกพันหวีได้เอง ช่วยให้ทอผ้าได้เร็วกว่าเครื่องทอผ้าธรรมดาถึง 7 เท่า จนถึงปัจจุบัน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้พัฒนาและกระจายไปทั่วโลก (สุชาติ อินทรโชติ, 2527 : 12214-12215) ปัจจุบันมีการประดิษฐ์เครื่องปั่น ค้ำย และทอผ้าแบบต่าง ๆ ขึ้นหลายแบบ ในหลายประเทศที่พัฒนาแล้ว มีทั้งแบบ กึ่งอัตโนมัติ และอัตโนมัติ มีทั้งใช้กระสวยและไม่ใช้กระสวย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถ ผลิตผ้าได้รวดเร็ว มีลวดลายแปลก ๆ หลายชนิด ทันกับความต้องการและรสนิยม ของผู้ใช้ ซึ่งเพิ่มทวีมากขึ้นเรื่อย ๆ และให้เหมาะสมกับเส้นใยชนิดต่าง ๆ ที่มีมนุษย์ คิดค้นขึ้นมาได้ในภายหลัง ซึ่ง ได้แก่ ใยประดิษฐ์และใยสังเคราะห์ต่าง ๆ เช่น เรยอน ไนลอน โปลีเอสเตอร์ นอกเหนือจากใยที่มีอยู่ตามธรรมชาติดังกล่าวแล้ว

3. การจำแนกลักษณะและประเภทของผ้า

ผ้ามีวิวัฒนาการมานับเป็นพัน ๆ ปี จึงมีมากมายหลายชนิด และมี การเรียกชื่อของผ้าต่าง ๆ กัน ซึ่งอาจจำแนกการเรียกชื่อผ้าอย่างกว้าง ๆ ได้ หลายพวกหลายกลุ่ม

สุชาติ อินทรโชติ (2527 : 12212-12213) ได้จำแนกลักษณะและ ประเภทของผ้าไว้ 8 กลุ่มดังนี้

1. จำแนกตามชนิดของเส้นใยที่ใช้ทำ ได้แก่ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าลินิน ผ้าขนสัตว์ ฯลฯ
2. จำแนกตามกรรมวิธีที่ทำ ได้แก่ ผ้าทอ ผ้าถัก ผ้าฉีก ผ้าย้อม ผ้าพิมพ์ ผ้าเขียน ฯลฯ

3. จำแนกตามแหล่งที่มาผ้า ได้แก่ ผ้าป่านสวิส ผ้าแพรจีน ผ้าคานี ผ้าเกาะยอ ผ้าห่มเรียง ฯลฯ

4. จำแนกตามประเภทของการใช้งาน ได้แก่ ผ้าตัดเสื้อ - กางเกง ผ้าห่ม ผ้าม่าน ผ้ามุ้ง ผ้าเตียง ฯลฯ

5. จำแนกตามลักษณะของเนื้อผ้า สีสัน และลวดลาย ได้แก่ ผ้าลายสอง ผ้าขาว ผ้าหนังไก่ ผ้าตาข่าย ฯลฯ

6. จำแนกตามชื่อ หรือคัดแปลงมาจากชื่อภาษาต่างประเทศ ได้แก่ ผ้าจอร์เจีย ผ้าซีฟอง ผ้าเสิร์จ ผ้าซาตู ผ้ายีนส์ ฯลฯ

อุทัย สินธุสาร (2521 : 2858) ได้แบ่งชนิดของผ้าตามลักษณะของการทอ เช่น ละเอียก (fine) บาง (thin) หนัก (heavy) หนา (thick) หยาบ (rough) เรียบ (smooth) ธรรมดา (plain) หรือมีลวดลายหลากสี (fancy)

สมภพ จันทระภา (2520 : 22) ได้จำแนกลักษณะและประเภทของผ้าไว้ดังนี้

1. จำแนกตามชนิดของวัตถุดิบ ได้แก่ ผ้าฝ้าย (ค้าย) ผ้าไหม (แพร) ผ้าค้ายแกมไหม ผ้าทอง (ไหมแกมทอง) ผ้าขนสัตว์ ผ้ายัคติก ผ้าเข็มซาบ ผ้าไหมค ผ้าตาด ผ้าสักหลาด ผ้าเยียรบับ

2. จำแนกตามเนื้อผ้า ได้แก่ ผ้าโปร่ง (มุ้ง, บุหงา) ผ้าเบือก กระเทียม (บาง)

3. จำแนกตามลวดลาย ได้แก่ ผ้าริ้ว ผ้าริ้วมะลิเลื้อย ผ้าฉัศวรี ผ้าบัสตู ผ้ามัศหฺรู่ ผ้าย้ามะหวาด ผ้าย้าตะหนี่ ผ้าตาเล็งงา ผ้าตาโอง ผ้าตาสมุก

4. จำแนกตามชื่อเมือง ได้แก่ ผ้ากุศราศ ผ้าลายสุหรัค ผ้าลายฉีกวิลาศ ผ้าลายบัวคัต (บัวคัต) ผ้าสลีบคุ่น (มาสุลิบะคัม) ผ้าก่ามะหยี่ (คิมเบย์) ผ้ากลันตัน ผ้าตริงกาบู ผ้าคานี ผ้ามัสลิน (โมซูล) ผ้าปักหล่า

เนื้อผ้ามีทั้งละ เอียจจนหยาบ สิมี่ต่าง ๆ กันทั้งที่เป็นสีเดียว และหลายสีสอดสลับ เราจึงเรียกผ้าต่าง ๆ กัน บางชนิดเรียกตามเนื้อผ้า บางชนิดเรียกตามลวดลายผ้า และบางชนิดเรียกตามชื่อเมือง ไม่มีกฎเกณฑ์อันใด แต่ส่วนมากจะนิยมจำแนกโดยอาศัยลักษณะลวดลายของผ้ากับอาศัยชื่อเมือง หรือแหล่งที่ทอผ้าเป็นเกณฑ์กำหนด อย่างไรก็ตาม การจำแนกลักษณะ และประเภทของผ้าอย่างกว้าง ๆ ข้างต้นทำให้การศึกษาเรื่องราวของผ้ากระทำได้ง่ายยิ่งขึ้น

4. การใช้ผ้าของคนไทยในสมัยต่าง ๆ

มนุษย์ในอดีตที่อาศัยอยู่ในบริเวณดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ มีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นเวลานับพันปี มีการตั้งหลักแหล่งทามาหากิน และมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีมาแล้ว ซึ่งระยะเวลาใกล้เคียงเข้ามา มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ยิ่งพัฒนาขึ้นมาทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และเทคโนโลยี รวมไปถึงความเจริญด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้านการแต่งกาย คนไทยรู้จักการใช้ผ้าเป็นเครื่องแต่งกายมาเป็นเวลานาน ปรากฏหลักฐานเด่นชัดตั้งแต่สมัยเริ่มต้นยุคประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนกระทั่งสมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์

4.1 การใช้ผ้าของคนไทยสมัยประวัติศาสตร์

หลังจาก พ.ศ. 1000 เป็นต้นมา หลักฐานบนแผ่นดินไทยเริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ เพราะได้พบจารึกที่เก่าที่สุด อายุประมาณ พ.ศ. 1000 ที่ตำบลพะเนียด อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปแล้วว่าประวัติศาสตร์ไทยจริง ๆ นั้น เริ่มขึ้นเมื่อมีการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย แต่ก่อนหน้านี้ก็มีอาณาจักรต่าง ๆ ที่มีความเจริญอยู่ก่อนหลายอาณาจักร เริ่มตั้งแต่ได้รับอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6-7 แล้วอาณาจักรบนแผ่นดินไทยตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏทางวัฒนธรรมที่เด่นชัดแล้วในระยะเวลา

เวลานั้นได้แก่ อาณาจักรพูนัน อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักร
ลพบุรี อาณาจักรเหล่านี้มักปรากฏทาง โบราณคดี จัดอยู่ในยุคประวัติศาสตร์ ซึ่ง
สมัยก่อนไทยเราทราบเรื่องราวอาณาจักรเหล่านี้บ้างจากจดหมายเหตุฉบับที่ของ
พวกพ่อค้า นักเดินเรือ และพระภิกษุ ที่เดินทางมาในสมัยนั้นซึ่งเป็นชาวจีนและ
ชาวอาหรับ ประกอบกับหลักฐานจากศิลาจารึกและจดหมายเหตุ โดยเฉพาะสมัย
รัตนโกสินทร์ล้วนแต่มีหลักฐานแสดงการใช้ผ้า ซึ่งมีชื่อและลักษณะต่าง ๆ กัน

อาณาจักรพูนัน การรวมตัวกันเป็นอาณาจักรของผู้คนในบริเวณนี้เชื่อว่า
มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 เพราะบันทึกของราชทูตจีนคัง ไก่ หลวงจินหาเทียน
และหลวงจันอีจิง ได้กล่าวถึงอาณาจักรพูนันว่า มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-11
นักปราชญ์ทาง โบราณคดี ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอาณาจักรนี้ไว้หลายทาง เช่น
ฮอร์ช เซเคส์ (George Cedés) สันนิษฐานว่า อาณาจักรนี้คงจะอยู่ใน
ดินแดนที่เป็นประเทศกัมพูชา เวียดนาม และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ประเทศไทยในปัจจุบัน แต่ จอง บวชเชลีเย (Jean Boisselier) สันนิษฐาน
ว่าศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรนี้อาจจะอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาในบริเวณ
เมืองอู่ทองมาก่อนก่อนที่จะย้ายราชธานีไปแถบลุ่มน้ำโขง (ศิลปากร, กรม.
2509 : 165-172) อย่างไรก็ตามการสันนิษฐานทั้งสองแนวนี้ เป็นไปได้ทั้งนั้น
เพราะช่วงปลายของยุคก่อนประวัติศาสตร์ลงมานั้น อาณาจักรบริเวณที่เป็นภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยคือ เข้มลงมาจนถึงบริเวณภาคกลาง และ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ มีมนุษย์
เข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน และมีพัฒนาการทางเทคโนโลยีมาแล้ว บันทึก
และจดหมายเหตุจีนเป็นหลักฐานยืนยันได้แน่ชัดว่า ในอาณาจักรพูนันผู้คนสามารถ
ผลิตสิ่งของต่าง ๆ เป็นสินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศมาแล้ว สินค้า
สำคัญอย่างหนึ่งของอาณาจักรพูนันคือ ผ้าไหมและผ้าแพร (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ,
2530 : 33)

ACC. No. 067820
DATE RECEIVED 5 มิ.ย. 2533
CALL No. 535.91
535.11

นอกจากนี้จดหมายเหตุจีน ยังกล่าวว่าพวกชนชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่ม ทอด้วยไหมเงิน ไหมทอง พวกผู้หญิงใช้ผ้าคลุมชนิดหนึ่งรูปคล้ายหมวกแขก คนจนก็มีผ้าถุง มีการใช้ผ้าบุลาดตรงหน้าที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า อาณาจักรพุนั้นมีทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหมและผ้าแพร นอกจากนี้ใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้วชาวพุนั้นยังนำผ้ามาประดับที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ต่าง ๆ อีกด้วย ตามบันทึกของชาวพุนั้นเองกล่าวว่า "...ลูกผู้ดีมีตระกูลจะสวมใส่สร้าง ชาวพุนั้นนิยมเครื่องประดับที่เป็นแหวน หรือสร้อยคอทองคำ หรือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน..." (Silverberg, 1963 : 137 อ้างอิงมาจาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 33)

อาณาจักรทวารวดี เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญก้าวหน้ามากในหลายด้าน ในด้านการปกครองก็เชื่อว่า อาณาจักรนี้มีการปกครองระบอบกษัตริย์ ในด้านศาสนามีสถาบันศาสนา คือ พุทธศาสนาและฮินดู ที่ประชาชนยอมรับนับถือทั่วไป นับเป็นอาณาจักรที่มีอารยธรรมสูง ในขณะนั้นจนทำให้อาณาจักรนี้เป็นศูนย์กลางแผ่อิทธิพลออกไปยัง เมืองเล็ก เมืองน้อย ในอาณาบริเวณดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน คงได้ปรากฏหลักฐานเป็นศิลปะ โบราณที่มีรูปแบบของตระกูลช่างทวารวดีผสมผสานอยู่ในศิลปะ โบราณวัตถุที่พบในท้องที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลาง หรือแม้แต่ภาคใต้ก็ตาม

เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในราชสำนักของอาณาจักรนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานเลย เราจึงไม่ทราบเรื่องราวของอาณาจักรหรือประเพณีอันใดมากนัก การใช้จ่ายของคนในอาณาจักรทวารวดี ไม่อาจทราบได้โดยตรงว่ามีการทอผ้า การใช้จ่ายชนิดใดอย่างไร แต่อาจสันนิษฐานได้จากบันทึกจดหมายเหตุจีนที่บันทึก เรื่องราวของอาณาจักรใกล้เคียงที่ร่วมสมัยของอาณาจักรทวารวดี เป็นต้นว่าบันทึกจดหมายเหตุจีนที่กล่าวถึงการแต่งกายของคนในอาณาจักรอิสานบูรพาหรือเงินละ ซึ่งมีความเจริญอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13 ได้บันทึกไว้ว่า "...ภาษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็นเงิน 3-4 คาสิง เป็นภาษาที่สวยงามและประณีตที่สุด แม้ว่าเป็นประเทศจะทอผ้าได้เองก็ยังมีมาจากเสียมลือ และจ้านเจิง หรืออาณาจักรจัมปา..." (เฉลิม ยงบุญเกิด, 2510 : 31)

นอกจากนี้บันทึกจดหมายเหตุจีนยัง ได้กล่าวถึงลักษณะของผ้าด้วยว่า พระเจ้าแผ่นดินนุ่งผ้าขกดอก ชุบน้ำงผู้ใหญ่และเจ้านายใช้ผ้าขกดอกต่าง ๆ ชุบน้ำงธรรมดาใช้ผ้าดอกสองชาย ส่วนราษฎรสามัญจะใช้ผ้าดอก ได้แก่ เฉพาะผู้หนึ่งเท่านั้น ผู้ชายใช้แค่ผ้าผ้ายกับผ้าทอจากปอกระเจา จากบันทึกจดหมายเหตุนี้ แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นคงมีการทอผ้าหลายประเภทแล้ว ทั้งที่มีลวดลายและผ้าพื้นเรียบ ๆ ประเภทผ้าผ้าย และผ้าเนื้อหยาบ ๆ จากปอกระเจา นอกจากนี้ มีข้อความหลังยัง ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าของกษัตริย์กัมพูชาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 ว่าทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าสีขาว เนื้อละเอียด ที่เรียกว่า ผ้าเบติ ศาครีคพระองค์ด้วยผ้าผ้ายกิเบลีแดง (สมุทรทิศา จันทวิษ, 2524 : 32)

จากหลักฐานดังกล่าว ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในอาณาจักรใกล้เคียง และร่วมสมัยกับอาณาจักรทวารวดี จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 ในดินแดนบริเวณที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีน มีการซื้อขายสินค้าผ้าซึ่งกันและกัน และเชื่อว่าผู้คนในอาณาจักรทวารวดีและอาณาจักรใกล้เคียงมีการแต่งกายที่คล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน คือ ไม่นิยมสวมเสื้อใช้ผ้าพันเอวลงไป ถ้าออกนอกบ้านก็มีผ้าผืนใหญ่พันทับผ้าผืนเล็กอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้อาณาจักรดังกล่าวคงมีการปลูกผ้าย ปลูกปอกระเจาไว้สำหรับทอผ้าเป็นเครื่องนุ่มห่ม

อาณาจักรศรีวิชัย เป็นอาณาจักรที่เกิดขึ้นในหมู่เกาะทางทะเล ตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 หรือ 14 คือ เมื่ออาณาจักรพูนันที่เคยมีอำนาจควบคุมทะเลทางทิศใต้มากกว่า 500 ปี ได้ล่มจมลงในกลางพุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรศรีวิชัยอยู่ในบริเวณที่มีทำเลในการติดต่อค้าขายดี โดยเฉพาะการค้าขายกับอินเดีย จีน และประเทศในตะวันออกกลาง สันนิษฐานว่าการค้าในแถบสุมาตราจนถึงมลายู ช่องแคบมะละกา และซุนดา อยู่ภายใต้การควบคุมของอาณาจักรศรีวิชัยทั้งหมด มีหลักฐานเกี่ยวกับผ้าปรากฏในจดหมายเหตุจีนไม่น้อย เช่น จดหมายเหตุจีนในราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. 1045-1099)

บันทึกไว้ว่า "...ประเทศนี้ทอผ้าเป็นลวดลายสีต่าง ๆ มีสินค้าผ้าและหมวก
 สินค้าเหล่านี้ของประเทศนี้มีคุณภาพดีกว่าของประเทศใด ๆ ..." (ธรรมทาส
 พานิช, 2515 : 46) นอกจากนี้ในจดหมายเหตุอีกหลายฉบับ ได้บันทึกถึงผู้คน
 ในอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรอื่น ๆ ในบริเวณนี้ว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ.
 1058 นั้น ผู้คนส่วนใหญ่นุ่งกางเกงห่มด้วย เสื้อผ้าอาภรณ์ที่มีสีสันและตกแต่งด้วย
 ผ้าต่างชนิดกันมากมาย บางจดหมายเหตุได้บันทึกถึงลักษณะการแต่งกายของ
 กษัตริย์และราษฎรไว้ว่ามีความแตกต่างกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การปกครอง
 ระบบกษัตริย์ในอดีตนั้น การแต่งกายเป็นเครื่องแบ่งชั้นวรรณะ และบ่งบอกถึง
 ฐานะทางสังคมด้วย (ธรรมทาส พานิช, 2515 : 58)

ผู้คนในอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรใกล้เคียงรู้จักการทอผ้าเป็น
 สีสันต่าง ๆ เป็นอย่างดี และมีการใช้ผ้าสีเป็นสื่อแสดงความหมายด้านจิตวิทยา
 สังคมด้วย ตั้งแต่การแบ่งแยกชนชั้นของผู้ปกครองและประชาชน ไปจนถึง
 การใช้สีขาวเป็นสีไว้ทุกข์ จิตวิทยาการใช้สีของผ้าเป็นสื่อสัญลักษณ์ได้สืบต่อมา
 จนถึงปัจจุบัน หากแต่ความหมายของสีผ้าที่ใช้แตกต่างกัน ไปบ้างตาม
 ความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ละยุค แต่ละสมัย

นอกจากนี้ผ้ายังเข้ามามีบทบาทในการปกครอง และสังคมด้านอื่น ๆ
 ด้วย เป็นค้นว่า มีการใช้ผ้าเป็นเครื่องราชบรรณาการอย่างหนึ่ง หรือการที่
 จักรพรรดิจีนจะทรงแต่งตั้งราชกุมารประเทศอื่น เป็นนายพลกิตติมศักดิ์ของกองทัพ
 จีน ก็จะมีพระราชทานผ้าแพรให้ด้วยอย่างน้อยร้อยม้วน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่
 ทำให้ผ้าแพรเข้าไปแพร่หลายในประเทศอื่น ๆ และนิยมใช้กันต่อมา นอกจากนี้
 ผ้ายังถูกนำมาใช้ในงานอื่น ๆ อีกมาก เช่น ใช้ในการตกแต่งประดับประดาที่นั้ง
 ของพระเจ้าแผ่นดิน มีการปักผ้าด้วยเพชรพลอย แหวนประดับ หรือหาเป็น
 ธงทิวประดับสถานที่ที่มั่งงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานรับราชทูต งานศพ รวมถึง
 การใช้ผ้าเป็นเครื่องแต่งตัวสัตว์ในพิธีต่าง ๆ และการตกแต่งยานพาหนะ ซึ่ง
 แสดงให้เห็นว่าในยุคนี้มีการใช้ผ้ากันอย่างแพร่หลาย และมีสีสันต่าง ๆ
 มากมายแต่ไม่อาจทราบชื่อและลักษณะของผ้า ได้มากนัก เพียงแต่ปรากฏว่า

มีผ้าไหมผ้าฝ้าย และผ้าแพรเท่านั้น (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2530 : 36)

อาณาจักรลพบุรี มีหลักฐานปรากฏว่า ลพบุรีเคยเป็นเมืองสำคัญมาแต่สมัยอาณาจักรทวารวดี เมื่ออำนาจของอาณาจักรทวารวดีในดินแดนภาคกลางของประเทศไทยสลายลงไปแล้ว ขอมก็ได้แผ่อำนาจเข้ามาครอบครองดินแดนส่วนนี้ ตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 1550 และได้แผ่อิทธิพลเข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก สำหรับภาคกลางมีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ (ณัฐภัทร จันทวิษ, 2524 : 35) การใช้ผ้าของผู้คนในอาณาจักรลพบุรีไม่ปรากฏหลักฐานมากมายนัก หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรแห่งนี้ผู้คนมีเสื้อผ้าอาภรณ์ แต่งกายกันทั่วไป คือ ภาพจำหลักหินครวัด แสดงชบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ประกอบด้วยกองทัพม้าของประเทศละโว้ (อาณาจักรลพบุรี) มีเจ้าชายศรีชัยสิงหวรมัน (Prince Sri Jayasimhavarman) เป็นแม่ทัพกับทหารแนวหน้า ประกอบด้วยแถวทหารสยาม มีหัวหน้ายืนอยู่บนหลังช้าง ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันการแต่งกายของคนสมัยลพบุรีได้ แต่หลักฐานที่ได้เพิ่มเติม นอกเหนือไปจากการแต่งกาย คือ อาณาจักรลพบุรีกับอาณาจักรสยามซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นอาณาจักรสุโขทัยนั้นมียู่ในระยะเวลาเดียวกัน แต่อาณาจักรสุโขทัยยังคงเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งเท่านั้น จากการเดินทัพจะเห็นได้ว่าทหารสยามยังไม่มีระเบียบวินัยคิติก ผิดกับกองทัพของอาณาจักรลพบุรีที่จัดแถวได้อย่างมีระเบียบ จากศิลาจารึกหลักที่ 18 ซึ่งเป็นเรื่องราวในสมัยลพบุรีก็มีการถวายผ้าเป็นการทำบุญให้วัด อันเป็นหลักฐานการใช้ผ้าของคนสมัยนี้อีกอย่างหนึ่ง

อาณาจักรลพบุรีนอกจากทอผ้าเรียบ ๆ ได้แล้ว ยังมีความสามารถทอผ้าเป็นคอกลวดลายถี่ห่าง ได้ตามต้องการ แสดงถึงความก้าวหน้าในกรรมวิธีและความชำนาญในการทอผ้าได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผ้ายังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งสิ่งต่าง ๆ เช่น ทาสีบนด้วยผ้าแพรดิบสีแดงหรือสีเขียว สถานที่หาวิธีต่าง ๆ ก็ใช้ผ้าสีกันเป็นศาลาอื่น การทำบุญทางศาสนา มีผ้าเป็นของถวายพระคัมภีร์ รวมทั้งการซื้อขายทาสก็กำหนดราคาด้วยผ้า เช่น "... คนหนุ่มสาวและแข็งแรงคนหนึ่ง มีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน แต่ถ้าแก่เฒ่าไม่มี

กำลังวังชา ก็หามาได้ด้วยผ้าเพียงสามสี่สิบผืน..." สำหรับคนขายเมื่อห่อหุ้มด้วย
 เลื่อแล้วก็ใช้ผ้าคลุมอีกทีหนึ่ง นำไปทิ้งให้สัตว์กินหรือเผา และยังใช้ผ้าทำเป็น
 ธงทิวหน้าหน้าชบวนและทำเป็นยานต่าง ๆ ด้วย เช่น เบลหาม (เฉลิม บุญยง เกิด,
 2510 : 7) ในการค้าขายกับประเทศจีน ผ้าเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของ
 อาณาจักรลพบุรี ร่องลงมาจากทองคำ เงิน ผ้าเหล่านี้ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าแพรดิบ
 เนื้อละเอียดสีต่าง ๆ และการซื้อขายก็มีผ้าหรือเงินตราเป็นตัวกลางใน
 การแลกเปลี่ยนเช่นกัน (ผ่องฤทธิ์ จันทวิธ, 2524 : 37)

อาณาจักรล้านนาไทย อาณาจักรนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมากในระหว่าง
 พุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยขยายอาณาเขตไปถึงเมืองเชียงใหม่ เมืองน่าน มี
 กองทัพที่เข้มแข็ง มีกฎหมายที่เป็นธรรม มีพระภิกษุที่มีความรู้ดี มีช่างฝีมือที่มี
 ความสามารถ มีความก้าวหน้าทางด้านเกษตรกรรม และชลประทาน

ในขณะที่อาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองในภาคเหนือ นั้น ก็มี
 อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยาเจริญรุ่งเรืองขึ้นในภาคกลาง อาณาจักรทั้ง
 สามมีการติดต่อและมีความสัมพันธ์ต่อกันด้วยดี โดยเฉพาะอาณาจักรล้านนากับ
 อาณาจักรสุโขทัยนั้น เป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดกันมาก เพราะพญาเม็งรายเป็นสหราชกับ
 พญาร่วงหรือพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัย ความสัมพันธ์ของอาณาจักรล้านนา
 อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยานั้น องค์ประกอบที่ประสานอาณาจักรทั้ง
 สามเข้าด้วยกันเป็นราชอาณาจักรไทย ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การยอมรับนับถือ
 พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เช่นเดียวกัน นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ด้าน
 การเมืองและการค้า (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 41)

ผู้คนในอาณาจักรล้านนาไทย เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและ
 ความชำนาญในการทอผ้าเป็นอย่างดี แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดก็ตาม แต่
 จากเรื่องราวในตำนานและเอกสารต่าง ๆ หอจะสันนิษฐานได้ว่า ชาวล้านนาใน
 อดีตทอผ้าขึ้นใช้เอง และส่งเป็นสินค้าออกไปอาณาจักรใกล้เคียงและต่างประเทศ
 ไม่น้อย ปรากฏชื่อผ้าชนิดต่าง ๆ ที่เชื่อว่าทอขึ้นในสมัยอาณาจักรล้านนา เช่น ผ้า
 ผ้ายนนานาชนิดที่มีสีสันต่าง ๆ กัน เป็นต้นว่า ผ้าสีจันทร์ขาว ผ้าสีจันทร์แดง

ผ้าสีคอกจาปา ผ้าเหล่านี้เป็นผ้าที่คนธรรมดาใช้นุ่ง สำหรับชนชั้นสูงมีการใช้ผ้า กัมพล คือ ผ้าทอด้วยขนสัตว์พันเอว นอกจากนี้ก็มีผ้าสำหรับพระภิกษุสงฆ์ใช้ เช่น ผ้าจีวร ผ้าบุลาศ ผ้ารัดประคค เป็นต้น (โคลงนิราศทริภุญไชย, 2497 : 46)

เชื่อกันว่าในอาณาจักรล้านนาไทย มีการทอผ้าฝ้ายกันอย่างแพร่หลาย เพราะปรากฏข้อความในกฎหมายมังรายว่า "...ผู้ใดลักลอบตัดกันฝ้ายของผู้อื่น มีความผิดปรับไหมต้นละ 4,000 เบี้ย ..." แสดงว่าในอาณาจักรล้านนาไทยมีการทอผ้าฝ้ายกันมากจนเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน ทำให้มีการปลูกฝ้ายกันเป็นจำนวนมาก และมีการส่งผ้าเป็นสินค้าออกไปสู่อาณาจักรใกล้เคียง โดยเฉพาะดินแดนทางใต้ของจีนในมณฑลยูนนาน พร้อมกันนี้อาณาจักรล้านนาไทยก็ส่งซื้อสินค้าประเภทผ้าฝ้าย หม้อทอง เหลือง และผ้าไหมเข้ามาขายในอาณาจักรด้วย (กรมศิลปากร, 2525 : 7)

นอกจากหลักฐานที่เป็นเอกสารและตำนานแล้ว ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ความ โบสถ์วิหาร และศาลาการเปรียญที่ปรากฏตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาไทย ได้แสดงให้เห็นว่า ชาวล้านนาไทย มีเครื่องนุ่งห่มที่เชื่อกันว่าเป็นผ้าที่ทอขึ้นเองตามขนบธรรมเนียมประเพณี และความนิยมของท้องถิ่น เช่น ภาพจิตรกรรมที่วิหารลายคำ วัดพระธาตูลาปางหลวง อ่าเภอเกาะคา จังหวัดลาปาง ซึ่งถือเป็นจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่สุดของอาณาจักรล้านนาไทยซึ่งเขียนขึ้น ประมาณ พ.ศ. 2000 (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 42)

4.2 การใช้ผ้าของคนไทยสมัยสุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย เป็นอาณาจักรของคนไทยภายใต้การปกครองของ กษัตริย์ไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณภาคกลางตอนบน เมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นช่วงเวลาดำรงสมัยกับการรวมตัวเป็นอาณาจักรต่าง ๆ ของคนไทยอีกหลายอาณาจักร ซึ่งกระจายอยู่บริเวณดินแดนของประเทศไทยในปัจจุบัน เช่น อาณาจักรล้านนา อาณาจักรอยุธยา อาณาจักรทวายหรือนครศรีธรรมราช เป็นต้น

อาณาจักรสุโขทัย เริ่มต้นจากการรวมตัวของวีรบุรุษของไทย 2 คน คือ พ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด และพ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง ได้ร่วมมือกันเข้ายึดเมืองสุโขทัย และศรีสัชนาลัย คืนจากขอมสมภาคโกลนลาพอง ซึ่ง เป็นข้าศึกยึดเมืองสุโขทัย ไปจากพญาศรีนาวนาม บิดาของพ่อขุนผาเมือง การยึดเมืองสุโขทัย ได้เป็นการกำจัดอิทธิพลของขอมให้หมดไปจากดินแดนไทย หลังจากยึดเมืองสุโขทัย ได้แล้ว พ่อขุนบางกลางหาว ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงสุโขทัย ในนาม ศรีอินทราทิตย์หรือศรีอินทรทิตย์ โดยมีกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของอาณาจักร ต่อมาพระองค์ทรงมีพระราชโอรสที่มีความสามารถมีชื่อเสียงปรากฏอยู่ สองพระองค์ คือ พ่อขุนบานเมืองผู้พี่และพ่อขุนรามคำแหงผู้น้อง

อาณาจักรสุโขทัย เริ่มเจริญรุ่งเรืองมาเป็นลำดับ จากสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ.ศ. 1780) ไปจนถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 4 (บรมपाल พ.ศ. 1862-1881) ช่วงเวลาที่อาณาจักรสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองที่สุด คือ สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1822-1841) ทรงแผ่ขยายอาณาจักรออกไปทุกทิศ ตั้งแต่ทิศเหนือขยายอาณาไปถึงเมืองแพร่ น่าน และหลวงพระบาง ทิศตะวันออก ไปจรดเมืองเวียงจันทร์ ทิศตะวันตก ไปถึงเมืองเมาะกะมะ ทิศใต้ไปจนถึงเมืองนครศรีธรรมราช นอกจากขยายอาณาแล้วพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ยังทรงสร้างความเจริญในด้านศาสนาอีกด้วย ทรงรับพุทธศาสนาแบบลัทธิวงศา มาจากลังกา จึงปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ 1 ว่า "...พ่อขุนรามคำแหง กระทำโรงทาน แด่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เขียนจบปิฎกโคธย หลวกกว่าบุครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา..." ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงว่าพุทธศาสนาแบบลัทธิวงศา นั้น ผ่านเข้ามาสู่ประเทศไทย ทางเมืองนครศรีธรรมราชมาจนถึงกรุงสุโขทัย

นอกจากความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาแล้ว สภาพแวดล้อม ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนก็อยู่ในสภาพที่ดี เป็นอาณาจักรที่มีการปกครองกันอย่างใกล้ชิดแบบพ่อปกครองลูก ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ ในการดำเนินชีวิต

การทามาหากิน สันนิษฐานว่าในอาณาจักรสุโขทัยนั้น มีการติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศจีน และเมืองใกล้เคียงด้วย สินค้าที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัยอย่างหนึ่ง คือ เครื่องปั้นดินเผาหรือเครื่องสังคโลก

ส่วนการค้าและอุตสาหกรรมสิ่งทอนั้น สันนิษฐานว่า ในอาณาจักรสุโขทัยมีการทอผ้ากันทั่วไป ในลักษณะที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เป็นการทอขึ้นเพื่อใช้สอยกันในครอบครัว ดังปรากฏในหนังสือตากลอน กล่าวชมนางนพมาศว่า มีทูกทอผ้าทั่วไพบ ผู้หญิงและสมาชิกในครอบครัว จะต้องปั่นฝ้าย ปั่นด้าย และทอผ้าเป็นเช่นเกี่ยวกับการหุงข้าว (กมรค์น สัตว์รานนท์, 2525 : 10) ซึ่งแสดงว่า อาณาจักรสุโขทัยมีการทอผ้า เพื่อใช้สอยกันในครัวเรือนโดยทั่วไป บันทึกของโจวค้ำกวาง เมื่อ พ.ศ. 1839 กล่าวว่า "...ชาวเสียน (ชาวสยาม) ใช้ผ้าไหมทอผ้าแพรบาง ๆ สีดำ ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงชาวเสียนนั้นเย็บชุดเป็น..." (เฉลิม ยงบุญเกิด, 2510 : 7)

ผ้าที่ชาวสุโขทัยผลิตขึ้นใช้นี้ อาจเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมสีต่าง ๆ เฉพาะผ้าฝ้ายนั้นเป็นผ้ามีห้าสี หรือที่เรียกกันว่า ผ้าเบญจรงค์ คือ สีแดง สีเหลือง สีดำ สีเขียว และสีขาว ซึ่งเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงของชาวสุโขทัย และคงจะผลิตได้มากจนใช้บุลาดพื้นแทนพรม รัชราชอาคันตุกะจากต่างเมือง เช่น เมื่อคราวพระมหาเถรจากนครพินมาจากพรรยาที่สุโขทัย ใน พ.ศ. 1904 นั้น ได้ใช้ผ้าเบญจรงค์บุลาดพื้นเพื่อไม่ให้พระบาทหลวงยั้งพื้นธรณี (ศิลากร, 2515 : 58) การใช้ผ้าหรือพรมบุลาดพื้นต้อนรับพระเจ้าแผ่นดินหรือพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์สูง ๆ นั้นเป็นการแสดงคารวะอย่างสูง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยดังกล่าวแล้ว และได้สืบทอดมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในจดหมายเหตุของราชทูตจีน และพ่อค้าจีนที่เข้ามายังกรุงสุโขทัย ได้บันทึกถึงฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์สุโขทัยว่า "...เสียงอี (ภูเขาเฉียง) ยาวสามเชียว ใช้แพรตั้งห้าสี เขียว (ภูเขาทรง) ทาค้วยค้ายห้าสี เอ็ม บัวข (ฉลองพระบาท, กุญพระบาท) ทาค้วยแพรตั้งสีแดง ใช้ผ้าขาวพันสิริยะ ใช้หมวกทาค้วยแพรตั้งและกามะหยี่ นุ่งห่มใช้ผ้าสองผืน ... ผ้าห่มทาค้วย

ผ้าทำลियกคอก ผ้านุ่งทาด้วยด้ายห้าสีเอาแต่ไหมทองยกคอก..." (คุรุสภา, 2507 : 47)

จากบันทึกดังกล่าวทำให้เราทราบว่า กษัตริย์สุโขทัยฉลองพระองค์ด้วยผ้าชั้นสูงที่อาจสั่งเข้ามาจากประเทศจีน คือ ผ้าไหม ผ้าแพร และกำมะหยี่ นอกจากนี้ในหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง ยัง ได้กล่าวถึงผ้าอีกหลายชนิดที่มีในสมัยนั้น เช่น ผ้าสุกุลพัศตร์ เป็นผ้าเนื้อขาวละเอียด ผ้าเล็กหลก เป็นผ้าเนื้อละเอียดแน่น ผ้าหนง เป็นผ้าเนื้อแน่นอีกชนิดหนึ่ง และผ้ากรอบ คือผ้าทอเป็นลายกระจัง ใช้พันรอบหน้าผาก เป็นต้น ดังปรากฏข้อความว่า "...พญาองค์นั้นจึง เอาผ้าอันขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอังสาทั้งสอง สองกรายหลายด้วยผ้าเล็กหลก ผ้าสาลี มีลางพวกหม่มผ้าชมพู ผ้าหนง ผ้ากรอบ (ไตรภูมิพระร่วง, 2506 : 95, 103)

สำหรับผ้าที่ประชาชนทั่วไปใช้ คง เป็นผ้าฝ้ายที่ทอขึ้นใช้กันในชุมชน กล่าวกันว่า ในบริเวณลี้ดงคโลกหรือศรีสัชานาลัย เป็นพื้นที่ปลูกฝ้ายที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย ดังนั้นการผลิตผ้าฝ้าย จึง เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ มิได้เป็นการผลิตมาก ๆ เพื่อการค้า และอุตสาหกรรม ส่วนผ้าชั้นดีที่ใช้สอยในราชสำนักนั้นมีช่างหลวง เป็นผู้ทอ เพื่อผลิตผ้าสำหรับเจ้านาย โดยเฉพาะส่วนหนึ่ง กับอีกส่วนหนึ่งนั้น สั่งซื้อเข้ามาจากต่างประเทศ คือ ผ้าไหม ผ้าแพร ซื้อจากจีน ผ้าเนื้อละเอียด และผ้าลวดลาย ซื้อจากอินเดีย และ เบอร์เซีย นอกจากนี้เวลาที่ไทยส่งทูต ไปเฝ้าจักรพรรดิจีน หรือพระเจ้าจักรพรรดิจีนส่งทูตมาตอบแทน ก็มักจะส่งเครื่องราชบรรณาการตอบแทนด้วย ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้จะมีผ้ารวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นผ้าแพร และจะส่งมาเป็นร้อย ๆ ม้วน แพร่นี้มีหลายชนิด แต่ที่เป็นเครื่องราชบรรณาการมักเป็นแพรหมั่งคั่ง เข้าใจว่าเป็นแพรชนิดที่ดีที่สุดในสมัยนั้น

การค้าขายผ้าในสมัยสุโขทัยคงจะมีบ้าง แต่ไม่มากและแพรหลายเหมือนสมัยอยุธยา ในสมัยสุโขทัย ปรากฏชื่อตลาดแห่งหนึ่ง คือ ตลาดบสาน (เป็นคำที่มาจากภาษา เบอร์เซียว่า bazaar) ตลาดแห่งนี้ น่าจะเป็นตลาดเสรี

ที่ชาวเมืองนำผลิตผลของตนมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งรวมทั้งผ้าพื้นเมือง และผ้าจากต่างประเทศด้วย

ในอาณาจักรสุโขทัยนี้ ผ้ายังเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของคนมากยิ่งขึ้น มิได้จำกัดอยู่เฉพาะการใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น มีการใช้ผ้ามาตกแต่งบ้านเรือน ทาหมอนนั่ง หมอนนอน พูก ธงทิว สิบท่น ม่าน ฯลฯ ในการทำบุญจะมีผ้าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง โดยถวายเป็นจีวรบ้าง ผ้าเช็ดหน้าบ้าง ถวายเป็นกองก็มี เป็นผืน ๆ ก็มี หรือนำผ้าแพรมาสอดกาคะเย็บ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งรองคัมภีร์ใบลาน ในเวลาอ่านหนังสือต่าง ๆ ก็ใช้เล็กในปัจจุบัน หรือนำมาทำผ้าสุมุคลายปัก สำหรับรองพระคัมภีร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในอาณาจักรสุโขทัยนั้น การผลิตผ้าและความต้องการใช้ผ้าของชาวสุโขทัยยังไม่มากนัก เพราะอาณาจักรสุโขทัย เป็นอาณาจักรที่มีประชากรไม่หนาแน่น เฉพาะในกรุงสุโขทัยนั้น ประมาณกันว่ามีประชากรไม่ถึงสามแสนคน ทั้งนี้เป็นการประเมินจากลักษณะการปกครอง ซึ่งเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก กษัตริย์ใกล้ชิดกับประชาชนมากสามารถรับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชนโดยตรง (สรุปจากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง) ถ้าเป็นอาณาจักรใหญ่ มีประชากรมากจะปกครองลักษณะนี้ไม่ได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง พิจารณาจากขนาดของวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนจะมีขนาดเล็ก ๆ เมื่อเทียบกับวัดในสมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว จะเห็นว่าวัดในสมัยอยุธยาตอนต้นมีขนาดใหญ่โตกว่ามาก ซึ่งแสดงถึงกำลังการก่อสร้าง และขนาดของชุมชนนั้น ๆ นั่นเอง

การค้าอุตสาหกรรมของสุโขทัยนั้น เน้นหนัก ไปทางอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา ที่เรียกว่า สังคโลก มากกว่า ดังปรากฏหลักฐานมากมายมาจนปัจจุบัน ส่วนผ้าและสิ่งทอเป็นเพียงปัจจัยในการดำรงชีพที่หากันในครัวเรือนที่มีได้มีความเจริญก้าวหน้าไปเท่าใด จึงไม่ปรากฏหลักฐานสืบต่อมาในปัจจุบัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 46)

4.3 การใช้ผ้าของคนไทยสมัยอยุธยา

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นเวลาสี่ร้อยปีเศษที่อาณาจักรอยุธยา เป็นราชอาณาจักรไทยอันมีกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางที่มีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ หรือสังคม กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ที่ตั้งอยู่ในทำเลที่มีการคมนาคมทางน้ำสะดวก การติดต่อกับต่างประเทศจึงกระทำได้ง่าย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนั้น กรุงศรีอยุธยาจึงเป็นศูนย์กลางในการค้าขายที่นานาประเทศส่งเรือสินค้าเข้ามาค้าขายด้วย มีทั้งเรือสินค้าจากกลุ่มประเทศในเอเชีย เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น และประเทศต่าง ๆ จากยุโรป เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 47)

การติดต่อกับค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวางนั้น ทำให้กรุงศรีอยุธยาได้รับเอาอารยธรรมก้าวหน้าจากต่างชาติ เข้ามาพัฒนาปรับปรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น โดยเฉพาะช่วงตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2189 - พ.ศ. 2231) ลงมานั้น ไทยได้รับวิทยาการ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากประเทศทางตะวันตก เข้ามาใช้อย่างมาก ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และพัฒนาในด้านศิลปวัฒนธรรม ชนบประเพณีสังคม ตลอดจนไปถึงศิลปกรรมต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ และสังคมนั้น การติดต่อกับค้าขายกับนานาประเทศ ทำให้มีรายได้เข้าประเทศมากขึ้น ขณะเดียวกันก็สามารถปรับปรุง และพัฒนาสินค้าในประเทศให้มีคุณภาพตามความต้องการของประเทศต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญ และเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาสังคมและประเทศ

ผ้าและสิ่งทอในสมัยอยุธยา เป็นทั้ง เครื่องนุ่งห่ม และ เครื่องใช้ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตและเป็นสินค้าสำคัญ ทั้งที่เป็นสินค้าออกแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ จากต่างประเทศ และเป็นสินค้าที่ซื้อจากต่างประเทศด้วย นอกจากนี้ผ้ายังมีความสัมพันธ์กับชนบประเพณี และวัฒนธรรมของประชาชนชาวไทยในสมัยอยุธยา และสมัยต่อมาด้วย

การใช้ผ้าในสมัยอยุธยาในระยะแรก ๆ คงคล้ายกับสมัยสุโขทัย คือ ใช้ผ้าที่ทอได้ในประเทศ และซื้อจากอินเดียและจีน ต่อมาในระยะหลัง เมื่อมีการค้ากับชาวยุโรป จึงนิยมผ้าจากยุโรปอีกด้วย (ณัฐภัทร จันทวนิช, 2524 : 40)

จากเอกสาร และหลักฐานต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นมีการจำหน่ายผ้าที่ทอขึ้นภายในประเทศ และผ้าจากต่างประเทศอย่าง กว้างขวาง และมีตลาดจำหน่ายสินค้าผ้าในกรุงศรีอยุธยาที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง เช่น "...บ้านป่าขมภู ชายผ้าขมภูคาค ราคาคคคหนึ่งโก่ ผ้าขมภูเลง ผ้าดินเลง 1 ย่านป่าใหม่ ป่าเหล็ก หากถนนซีกหนึ่ง ชายไหมครุช ไหมพัน ไหมเบญจพรรณ ย่านป่าผูก ชายแค่ผูกแลหมอนเหมาะ 1 ย่านทุ่งหมากก็ว่าป่าผ้าเขียว ก็ว่าเขือเขียว เขือขาว เขือจับเอว เขือฉีกอก เขือกรอมหัว กังเกงเขียว กังเกงขาว ล้วนปักลาด ปักทองประดับกระจก กุงหมากเลว กุงยาสูบ ผ้าลายต่างกันสำหรับทั้งทาน ชรองพลูคักลาด ปักทองประดับกระจก ชรองพลูเลวปักลาดเขียวแดง แล้วรับผ้าแขกจามวัดแก้วฟ้า วัดลอคชองมาใส่ร้านขาย 1 ... ป่าหน้าพระกาลมีร้านขายของชาชายหัวใน โครง ไนบั้นผ้าย 1 แล้ว ไยย่านป่าผ้าเหลือง ... แล้ว ไยย่านหน้าจวน คลังหาหีบผ้ายชาย ย่านป่าคองชายผ้าย ..." (ศิลาจาร, 2515 : 128-130)

ทั้งหมดนี้เป็นตลาด และแหล่งขายผ้าและสิ่งของเครื่องใช้เกี่ยวกับผ้า และการทอผ้า จะเห็นว่ามีทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้าสองปัก หรือผ้าสมปัก เข็มบูม ผ้าบูม และผ้าจวน เป็นต้น นอกจากผ้าแล้วในตลาดเหล่านั้นยังมีเสื่อ กางเกง และของใช้อื่น ๆ ที่ทำจากผ้าชายด้วย เช่น กุงหมาก กุงยาสูบ ชองพลู ที่ประดิษฐ์จากผ้าสักหลาดประดับกระจก ปักคอกแต่งด้วยไหมทองหรือคันทอง นอกจากนี้ยังมีผ้าที่น่าสนใจอีกบางชนิด เช่น ผ้าขมภู ผ้ากิม คงหมายถึงผ้าพิมพ์ลายนั่นเอง และมีผ้าหนึ่งโก่ด้วย ผ้าเหล่านี้บางอย่างคงทอภายในอาณาจักรอยุธยาอย่าง เป็นล่าเป็นสัน อาจจะเป็นลักษณะอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ประชาชนทอกันทั่วไป เพราะปรากฏว่ามีอุปกรณ์การทอผ้าจำหน่ายในตลาด เช่น ไน และโครง ไนสำหรับปั่นผ้าย ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปั่นผ้ายสำหรับใช้ทอผ้า เป็นต้น

สถานที่ขายผ้าในกรุงศรีอยุธยา ยังมีอีกย่านหนึ่ง เรียกว่า ย่านฉะ ไกรใหญ่ จะขายผ้าสุทริคและผ้าขาว ผ้าสุทริคนั้นเป็นผ้ามาจากเมืองสุทริค แคว้นคุชราช ประเทศอินเดีย ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับผ้ากุศราช เป็นผ้าเนื้อหยาบมีทั้งสีขาวและสีอื่น ๆ และผ้าลาย ใช้เป็นผ้าถุง หรือผ้าห่ม ส่วนที่วัดลอคช่องมีพวกแขกทอผ้าไหม กับผ้าฝ้ายขาย ย่านวัดขุนพรหมมีผ้าเขียนและผ้าพิมพ์ขาย แสดงว่าผ้าพิมพ์นั้นนอกจากจะสั่งซื้อจากอินเดียแล้ว ภายในกรุงศรีอยุธยา ก็มีการทอที่ย่านวัดขุนพรหมด้วย

นอกจากสินค้าที่ผลิตในกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังมีสินค้าที่ส่งเข้ามาจากหัวเมืองด้วย เช่น จากโคราชมีผ้ากระวาง และผ้าสายบัว 4 คืบหน้าเกบ หรือผ้าขาวม้าแดง ถูกส่งเป็นส่วนมาจากเมืองลพบุรี (ศิลปากร, 2515 : 279) แสดงว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของการค้าผ้าที่มาจากหัวเมืองต่าง ๆ และต่างประเทศ ซึ่ง ไม่เพียงแต่ขายผ้าสำเร็จรูปเท่านั้น หากแต่เป็นแหล่งซื้อขายวัตถุดิบในการทอผ้าด้วย ดังปรากฏในจดหมายสั่งการของนายริชาร์ด คอคซ์ ถึงบริษัทอีสต์อินเดีย เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2159 ว่า "...พูดถึงการซื้อสินค้าจากพวกไหมที่กรุงสยามและปัตตานี เพื่อส่งไปขายที่ปัตคมหรือประเทศญี่ปุ่น ข้าพเจ้าได้รับแจ้งจากผู้แทนของเราทั้งสองแห่งแล้วว่าหาซื้อสินค้าจากพวก ไหมจากทั้งสองแห่ง ไม่ได้... ข้าพเจ้าขอพูดด้วยความสัจย์ว่า ไม่มีไหมอยู่เลยแม้แต่น้อยในกรุงสยาม ไม่มีแม้แต่เส้นผ้าที่ทอจากไหม..." (โพโรจน์ เกษเม่นกิจ, 2512 : 37, 85) จากข้อความนี้ทำให้เราทราบได้ว่าแหล่งที่ขายไหมมีอีกแห่งหนึ่งคือ ปัตตานี เมื่อสินค้าประเภทดังกล่าวในกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางตลาดขาดแคลน พ่อค้าก็องไปหาซื้อจากหัวเมืองอื่น เช่น ปัตตานี ซึ่งเป็นแหล่งที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งในขณะนั้น

จากจดหมายเหคุลาสุแบร์ ก็มีการกล่าวถึงการค้าขายผ้า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า "...สินค้าที่สำคัญที่พระองค์ทรงขายให้แก่อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์นั้นคือ ผ้าฝ้าย ทรงส่ง ไปยังคลังสินค้าหลวงตามหัวเมือง...เมื่อก่อนที่ชาวฮอลันดาจะเข้าไปในราชอาณาจักรลาว และประเทศใกล้เคียง สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ได้ทรงดำเนินการผูกขาดการค้าผ้าอยู่แต่

พระองค์เดียว ได้กาไรสุทธิเป็นอันมาก.." (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2515 : 420) แสดงให้เห็นว่าการค้าในประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงควบคุม และกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางรับซื้อของต่าง ๆ ที่ใช้ในประเทศ แล้วส่งออกไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ที่นั่นจะมีคลังสินค้าตั้งอยู่ ทาหน้าที่ขายของต่าง ๆ ให้กับประชาชน การใช้ผ้าในสมัยนี้มีได้ใช้ถุงห่มแค่อ่างเดียว แต่คนไทยนิยมนำผ้ามาตกแต่งอาคารบ้านเรือน และทำเป็นเครื่องใช้อย่างอื่นด้วย ดังที่บาทหลวงตาซาร์ค ได้บรรยายถึง เรือนพักของราชทูตฝรั่งเศส ในกรุงสยามว่า "...เมื่อเข้าไปจะเห็น ยกพื้นอยู่ทางด้านขวามือปูลาดด้วยพรม เบอร์เซีย ช้างบนมีบุษบกหรือเรือนยอด ขนาดใหญ่ ทาด้วยผ้าสีทองกับผ้าไหม มีแก้วอีแซนปิดทองอยู่ เบื้องใต้มีเบาะรองนั่งหุ้มกามะหยี่สีแดงประดับด้วยหินทอง ... และโคยที่ประเทศนี้อากาศร้อนมากจึงกันไว้ด้วยผ้าป่าตะลวดลายงดงาม และบุพื้นห้องด้วยเสื่อทอเนื้อละเอียด หอขนอนของราชทูตนั้นบุด้วยพรม เบอร์เซีย และกันผ้าเพดานด้วยผ้าที่มีราคาแพง ครั้น..." (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2517 : 30)

ความนิยมในเรื่องผ้าและความต้องการในการใช้ผ้าชนิดต่าง ๆ ของคนไทยนั้นเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และยุคสมัยเสมอ แต่เดิมเคยนิยมผ้าจากจีน ต่อมานิยมผ้าจากเบงกอล แต่ต่อมาก็กลับนิยมผ้าลินินที่พ่อค้าอังกฤษนำมาจากฝั่งโคโรมันเคิล ทำให้ความนิยมในการใช้ผ้าลินินแพร่หลายไปทั่วอาณาจักร สาเหตุของความนิยมในการใช้ผ้าชนิดต่าง ๆ นี้ ประการหนึ่งเห็นจะเป็นการนิยมความแปลกใหม่ โคยเฉพาะผ้าชนิดใหม่ ๆ ที่เข้ามาขายจากต่างประเทศ และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงซื้อไว้ขายให้แก่ประชาชนอีกต่อหนึ่งนั้น ทำให้มีการนำผ้าชนิดใหม่ ๆ เข้ามาขายอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนจนเกิดเป็นความนิยมผ้าชนิดนั้นขึ้นในที่สุด สาเหตุอีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะผ้าที่นำมาจากต่างประเทศในแต่ละครั้งนั้น เปลี่ยนชนิดไปเรื่อย ๆ ทำให้ประชาชนหันมาสนใจผ้าที่เข้ามาใหม่ ๆ ที่มีลักษณะแปลกใหม่ มีสีสันแปลก ไปเสมอ ๆ และอีกประการหนึ่งคงขึ้นอยู่กับสินค้าผ้าที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับซื้อไว้แล้วขายต่อไปยังประชาชนอีกต่อหนึ่งนั้น เป็นตัวกำหนดให้เกิดความนิยมผ้าชนิดนั้น ๆ ขึ้นด้วยอีกทางหนึ่ง เพราะพระเจ้าแผ่นดิน

เป็นผู้ซื้อ และผู้จำหน่ายรายใหญ่ที่สุด ทำให้ผ้าชนิดที่ชื่อไว้ใหม่ ๆ แต่ละคราว กระจาย ไปสู่ประชาชน แต่ที่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงซื้อผ้าชนิดใดไว้ คงความใน จดหมายเหตุชาวต่างชาติว่า "... เรือสำเภากลหลายลำที่พวกอังกฤษหาสัญญาเช่า ไว้เป็นเงิน 2 ชั่ง ได้เดินทางมาถึงที่นี่ บรรทุกสินค้าผ้า ค้าย ผ้าย และผืนมา ด้วย... อังกฤษได้ขายผ้าให้แก่พระเจ้าแผ่นดินเป็นจำนวนมาก และดูเหมือนให้ พระองค์ถึงครึ่งหนึ่งของสินค้าที่เก็บไว้ทีเดียว..." หรือ "... เรือของพวกเขา แยกมัวร์ 4 ลำสุดท้ายจากมาสุลิบตีมาได้เดินทางมาถึง บรรทุกสินค้าผ้าระบายสี ทุกชนิดมา เพื่อว่าคลาคว้าจะได้ศึกษากัน พวกแยกมัวร์มักขายสินค้าให้ พระเจ้าแผ่นดินเพราะ ได้ราคาดี..." และยังคงกล่าวอีกว่า "... ของที่ถวาย พระเจ้าแผ่นดิน เพื่อขออนุญาตบางอย่าง สิ่งที่มีขมมากที่สุดก็คือผ้าแดงอย่างดี คง เป็นด้วยพ่อค้าทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดของพวกนี้..." (บันทึก สุกกุล, 2513 : 56, 57, 159, 215)

ผ้าที่ทอหรือหาขึ้นในอาณาจักรอยุธยา คงจะมีไม่น้อย อุตสาหกรรมการทอผ้าอาจจะมีความสำคัญกว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนก็ได้ เพราะสิ่งเกิด จากปริมาณการซื้อขายผ้ายและเส้นไหมที่มีจำนวนมาก และการทอในครั้งนั้น คงเป็นการทอด้วยเครื่องทอที่เป็นก่หรือเครื่องทอด้วยมือแบบง่าย ๆ ตามแบบ โบราณ แต่อาจทอกันเป็นกลุ่ม ๆ มีเครื่องทอผ้าร่วมกันเป็นจำนวนมากก็ได้ คงยังไม่มีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้ การทอผ้าจนถึงระดับเป็นสินค้าออกใน สมัยอยุธยา เป็นสิ่งที่ทำให้ผ้าเข้ามามีบทบาทในสังคมและชีวิตของประชาชน มากกว่าที่จะ เป็นเพียงปัจจัยในการนุ่งห่มเท่านั้น

นอกจากผ้าจะ เข้ามาเป็นองค์ประกอบทางเศรษฐกิจของสมัยอยุธยา ดังกล่าวแล้ว ผ้ายังนำมาใช้เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และเป็นสิ่ง เทียบค่าของ เงินในบางช่วงบางสมัยด้วย

การใช้ผ้าในหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้องกับขนบประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และสังคมนั้นมีหลักฐานปรากฏอยู่มาก เช่น ในปี พ.ศ. 1951 แผ่นดิน พระนครินทร์ราชธิราช พบว่าการทอผ้าต่าง ๆ มักมีการบรรจุของมีค่าลงในเจดีย์

ไม่ว่าจะเป็นทองหรือสิ่งใดและจะเทียบราคาเป็นจำนวนผ้า คล้ายกับการตีราคา
 ทาสด้วยจำนวนผ้าในอาณาจักรเงินละ ตัวอย่างคือข้อความจารึกในแผ่นเงินหลักที่
 48 ว่า "...ธ ให้ทาน ทองแปดค้ำสิ่ง คลับอันหนึ่ง ค่าผ้าล้านหนึ่ง..." (ศิลาจารึก,
 2515 : 133) นอกจากการใช้จ่ายผ้าในการทาบูญในพุทธศาสนาแล้ว ยังใช้ผ้าที่มีสี
 และลักษณะเฉพาะ เช่น ผ้าบาง ๆ สีเหลือง หรือสีกรัก เป็นเครื่องนุ่งห่มของ
 พระภิกษุหรือนักบวช เพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้สภาพของผู้สวมใส่ให้รู้ว่าต่างไปจาก
 ประชาชนทั่วไปด้วย นอกจากนี้ผ้าจะเป็นเครื่องบอกสภาพของผู้สวมใส่โดยตรงแล้ว
 บางครั้งผ้ายังใช้ เป็นเครื่องประดับและตกแต่งให้เกิดผลทางด้านจิตใจ ก่อให้เกิด
 ศรัทธา และความน่าเชื่อถือด้วย เช่น การใช้จ่ายประดับตกแต่งยานพาหนะ
 ตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ ผ้านอกจากจะใช้เกี่ยวข้องกับศาสนาในพระพุทธรศาสนา
 ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สีของ เสื้อผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่ด้วยว่า สีจะมีอิทธิพลใน
 การบันดาลให้เกิดโชคลาภหรือทุกข์แก่ผู้สวมใส่ได้ และยังเชื่ออีกว่า การนุ่งผ้าจะ
 ต้องแยกกัน ผ้าสำหรับนุ่งกลางวันก็ ไม่ควรเอา ไปนุ่งกลางคืน ผ้าสำหรับนุ่งกลางคืน
 ก็อย่าเอาไปนุ่งกลางวัน (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2, 2506 : 48)

การใช้จ่ายเป็นเครื่องนุ่งห่มนั้นในสมัยอยุธยาปรากฏเอกสารเป็น
 หลักฐานต่าง ๆ มากที่แสดงให้เห็นว่า ผ้าเป็นสิ่งที่มิใช่อิทธิพลทางสังคมมากในสมัย
 นั้น ผ้าเข้ามาเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพ กำหนดตำแหน่ง กำหนดชั้นวรรณะ
 ของผู้สวมใส่ด้วยผู้มียศศักดิ์ มีฐานันดรศักดิ์ จะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์
 อย่างหนึ่ง ซึ่งผู้อื่นที่มี ใค้ออยู่ในฐานะนั้นจะน่าไปแต่ง ไม่ได้ เช่น ผู้ที่เป็นกษัตริย์จะ
 ต้องทรง เครื่องอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากผู้อื่น เช่น สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้ว่า "...พระเจ้าแผ่นดิน มีพระองค์ไม่สูง ไม่ดำ ไม่ขาว
 ไม่ดำ พระชนม์พรรษา 40 พระพักตร์ใหญ่ ทรงพระสรवलเสมอ พระนลาฎใหญ่
 พระมัสสุไม่มี พระนาสิกแบนและกว้าง ซึ่งไม่เคยกระดิก เวลารับสั่ง ริมพระโอษฐ์
 หนา ฉลองพระองค์ทำด้วยแพรแดงมาจากเมือง เปอร์เซีย มีดอกทองประปราย รูป
 คล้ายเสื้อแจ็กเก็ต แขนเหมือนเสื้อแขนยาวที่นาคหลวงใส่ แต่ไม่มีลูกกระดุม และ
 ยังทรงฉลองพระองค์ชั้นนอกอีกชั้นหนึ่ง ทำด้วยผ้ามาจากเมือง เบงกอล เป็นผ้า

บาง ไบร่ง มีลายคล้ายลูกไม้ตามตะเข็บ ข้างซ้ายทรงเหน็บกริชค้ำมทองคำฝังพลอย มีพระแสงดาบญี่ปุ่นฝังพลอยวางลงบนพระเพลา พระองค์สวมพระธำมรงค์ประดับพลอยเม็ดใหญ่หลายสีหลายชนิด..." (อมรินทร์ สีควรานนท์, 2525 : 27)

การที่พระมหากษัตริย์ต้องฉลองพระองค์ด้วยเสื้อผ้าชนิดพิเศษ ทำให้ต้องสั่งซื้อและคัดเครื่องต้นจากต่างประเทศ โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงสั่งซื้อเสื้อผ้ามาจากประเทศฝรั่งเศสหลายชนิด พระเจ้าแผ่นดินในอดีตนั้น นิยมผ้าสีแดงเป็นพิเศษ เวลาเสด็จทำสงครามหรือเสด็จประพาสป่าล่าสัตว์ก็จะทรงเสื้อผ้าสีแดง ซึ่งเชื่อกันว่า สีแดงเป็นสีของอำนาจ มีพลังจึงจะเห็นได้ว่าแม้แต่ทหารในอดีตยังสวมเสื้อผ้าที่ย้อมเป็นสีแดง นอกจากนี้พระมหาลีและพระบรมวงศานุวงศ์ จะต้องใช้เครื่องนุ่งห่มตามฐานะของแต่ละคนด้วย โดยเฉพาะเมื่อมีพิธีการบางอย่าง เช่น ผ้าแพร ซึ่งใช้นุ่งมีหลายชนิด และผู้ใช้ก็ต่างฐานะกัน เช่น แพรลายทอง พระอรรคมเหสีใช้ แพรคารากร ใช้ได้กับพระอรรคชายา แพรคารากรเลว หลานเขอใช้ แพรเคารพ ภรรยาพวกที่มีศักดิ์นาหมื่นใช้ แพรจมรวจ ภรรยาจตุสดมภ์ใช้ เป็นต้น (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, 2525 : 133, 141)

ส่วนการแต่งกายเต็มยศของขุนนางไทย ก็จะแต่งตามแบบแผน ตามตำแหน่งของแต่ละคน เช่น การแต่งกายของ เจ้าพระยาโกษาปาน ราชทูตไทยที่ไปฝรั่งเศส ดังปรากฏข้อความในจดหมายเทศน์สมัชกรุงศรีอยุธยาภาคหนึ่งว่า "...นุ่งขกดอกพืชเขียว สวมเสื้อสักหลาดแดงขลิบทอง คาคเข็มขัดสายทองคานอกเสื้อเหน็บกระบี่ฝักแคค้ำมทองคำ สวมพอกเกี้ยวกระจังทองคำสูง 3 นิ้ว บักคอกไม้ไหวเพชร มีสายสร้อยทองคำผูกนอกรักคางทั้งสามนาย..." (จดหมายเทศน์สมัชกรุงศรีอยุธยาภาคที่ 1, 2510 : 22 อ้างอิงมาจาก ฅฎฐภัทร จันทรวิษ, 2524 : 45)

นอกจากการแต่งกายที่บ่งบอกถึงตำแหน่งของข้าราชการแล้ว ในการที่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงมีบาเหน็จรางวัลแก่ข้าราชการบริหารนั้น มักใช้ผ้าเป็นเครื่องปูนบำเหน็จหรือบางทีใช้พระราชทานค่างเงินเดือนเพราะจะพระราชทานบิลละหนเท่านั้น เรียกว่าผ้าหวัดรายปี ผ้าที่ได้พระราชทานนี้ จะเป็นผ้าสำหรับนุ่งเข้าเฝ้าใน

โอกาสต่าง ๆ และผ้าที่พระราชทานส่วนมากเป็นผ้าสมบัติ ซึ่งชนิดนี้มีอยู่หลายแบบ เช่น สมบัติบูม สมบัติล่องจวน สมบัติลาย สมบัติริ้ว เป็นต้น ผ้าแต่ละชนิดจะพระราชทานความบรรดาศักดิ์ของแต่ละคน เช่น หัวหมั้น นายใต้ผ้าสมบัติลาย เจ้ากรม ปลัดกรม ใต้สมบัติไหม ส่วนมหาดเล็กจะได้ผ้าลาย เป็นต้น บางทีการใช้ผ้าสมบัติก็ขึ้นอยู่กับโอกาสหรือพิธีบางอย่างอีกด้วย เช่น ถ้าเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรการมหรสพนั้น เจ้ากรม ปลัดกรมนุ่งสมบัติลาย ท่มเสื้อครุย ... ถ้าเสด็จฯ ไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นการบดทึให้เจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งสมบัติไหม คาดดาบแท้เสด็จ ... ถ้าเสด็จฯ เป็นการบดทึเป็นกระบวนประพาส และทอดพระเนตร เลือแห่งใดนั้น นุ่งผ้าแถบไหมท่มเสื้อหนาว กิ๊วผ้า กิ๊ว ... ถ้าเสด็จฯ ออกประคูชยาชวาทศพระเนตรข้างบารุ่ ข้างผัดพานถวายตัวในพระราชวังนั้น เจ้ากรม ปลัดกรมนุ่งสมบัติลาย ท่มเสื้อหนาว กิ๊วเจียรบาศ (ปฏิรูปกร จันทรวิษ, 2524 : 50)

สำหรับประชาชนทั่วไปในสมัยอยุธยา นั้น คงจะแต่งกายตามอัถภพตามฐานะของแต่ละคน ผู้ชายคงนุ่งผ้าพื้นห่อด้วยผ้าย ที่เรียกว่า ผ้าลิข้างควาย เป็นผ้าสีมอ ๆ หรือผ้าเก่า ๆ เป็นส่วนใหญ่ ส่วนเสื้อนั้น คงมีสวมกันบ้างทั้งชายและหญิง เพราะปรากฏว่ามีการกล่าวถึงในวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยนั้นด้วย เช่น เรื่องสังข์ทอง และมโนห์รา ในบทละครครั้งกรุงเก่า ผ้าอีกชนิดหนึ่งที่ผู้ชายไทยใช้กันทั่วไปในสมัยนั้นและคงทอดมาถึงปัจจุบันคือ ผ้าขาวม้า ซึ่งมีหลักฐานว่าใช้มาแต่สมัยอยุธยา นี้ด้วย โดยทราบจากจารึกที่มีผู้กลบนาของให้วัดหรือบรรจุใบเจดีย์ของที่กลบนา นั้นมี ผ้าขาวม้ารวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง ซึ่งครั้งนั้นเรียกว่า ผ้ากรรมมาหรือผ้ากาหมา (ประชุมจารึกภาค 3 หลักที่ 44, 2508 : 58)

อย่างไรก็ตามการแต่งกายของประชาชนทั่วไปในสมัยอยุธยา คงแต่งกันอย่างง่าย ๆ ที่มีลักษณะเป็นการนุ่งท่มหรือมีผ้าเพียงสองชิ้น คือ นุ่งผืน ท่มผืน ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า ผ้านุ่ง ผ้าม่ม คือสำหรับท่อนล่างผืนหนึ่ง ท่อนบนผืนหนึ่ง ต่อมาเมื่อมีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น จึงเอาแบบอย่างการแต่งกายของต่างชาติ มาคิดแปลงให้เข้ากับสภาพดินฟ้าอากาศ และขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะ

การนุ่งโจงกระเบนนั้นได้รับแบบอย่างมาจากอินเดีย โดยผู้หญิงจะนุ่งผ้าโจงกระเบนแล้วห่มสไบ ส่วนผู้ชายทั่วไปคงนิยมนุ่งโจงกระเบนเช่นกัน แต่เบรี่ยท่อนบนมากกว่าที่จะสวมเสื้อหรืออาจจะมีผ้าขาวม้าคาดบ่าเป็นครึ่งคราว การแต่งกายง่าย ๆ เช่นนี้ แสดงให้เห็นฐานะความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายของประชาชนทั่วไปซึ่งแตกต่างไปจากชนชั้นสูงที่มีระเบียบและกฎเกณฑ์ในการแต่งกายแตกต่างออกไป

4.4 การใช้ผ้าของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - 2394) เป็นระยะเวลา 69 ปีนั้นเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นพัฒนาประเทศแทบทุกด้าน แต่ชนบประเพณีและวัฒนธรรมบางอย่าง ก็ยังคงสืบต่อมาจากสมัยอยุธยา เป็นต้นว่า การแต่งกายของหญิงชายสามัญชน ตลอดไปจนถึงพระมหากษัตริย์ และขุนนางในราชสำนักก็ยังคงแต่งกายตามแบบแผนที่ปฏิบัติกันมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จะเปลี่ยนไปบ้างก็เฉพาะการเลือกใช้ผ้าประเภทต่าง ๆ และเครื่องประดับบางชนิด ที่มีเพิ่มขึ้นจากการซื้อขายจากต่างประเทศ

พระมหากษัตริย์ ขุนนาง และชนชั้นสูง จะใช้ผ้าทอเนื้อดีละเอียด หอ สอดเงินสอดทอง หรือผ้าไหมอย่างดี เช่น ผ้ายกทองหอค้วยไหมทอง ผ้าบุมหอค้วยไหมหมักแล้วย้อมคล้ำผ้าหมักหมี่ในปัจจุบัน การใช้ชนิดและสีของผ้านุ่งห่มเป็นเครื่องกำหนดยศของขุนนางยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะการใช้ผ้าสมปัก ยังเป็นผ้าสำหรับขุนนาง และผู้มีบรรดาศักดิ์เช่นเดียวกับครั้งสมัยอยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 นั้น ได้โปรดเกล้าฯให้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการแต่งกาย การบังคับใช้ผ้าและห้ามใช้ผ้าขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังความปรากฏว่า

"...ธรรมเนียมแต่ก่อนสืบมาจะนุ่งผ้าสบกัทองนาก และใส่เสื้อครุย
 กรองคอ กรองคั้นแขน กรองปลายแขน จะคาครัคประคคหนามขนุนได้ แต่
 มหาศไทย กลาโหม จตุศคมภ์ และแต่งบุตรแลหลานขุนนางผู้ใหญ่ ผู้น้อยได้แต่
 เสมมา แลจีกควจันจาหลักประดับพลอย แต่เพียงนี้ และทุกวันนี้ ข้าราชการผู้น้อย
 นุ่งห่มมิได้ทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ผู้น้อยก็นุ่งสบกับูมทองนาก ใส่เสื้อครุย
 กรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรส คาครัคประคคหนามขนุน กั้นร่มผ้าสีผึ้ง
 กลดดา ไปจนตารวจเลว แลลูกค้าวณิชกั้นร่มสีผึ้งแล้วแต่งบุตรหลานเล่า ลูกลูก
 ประหล่าจาหลักประดับพลอยแลจีกคั้นประดับพลอย เพชรถมยาราชาวดี ใส่เกี่ยวมี
 กระจังประจายามสีทิส ผูกภควจันกมยาประดับเพชรประดับพลอย สายเข็มขัด มี
 คอกประจายามเข้าอย่างต้องห้าม เกินบรรดาศักดิ์ผิดอยู่ แต่สืบไปเมื่อหน้าให้
 ข้าราชการแลราษฎรทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่
 ขุนนางผู้ใหญ่กั้นร่มผ้าสีผึ้ง คาครัคประคคหนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อย
 ใส่เสื้อครุย กรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรส คาครัคประคคหนามขนุน นุ่ง
 สบกัทองนาก สายเข็มขัดอย่าให้มีคอกประจายาม กั้นร่มผ้าสีผึ้ง ใส่เสื้อครุยได้
 แต่กรองปลายมือจะแต่งบุตรแลหลาน ก็ให้ใส่แต่จีเสมภควจันจาหลักประดับ
 พลอยแดงเขียว แต่เท่านี้ อย่าได้ประดับเพชรถมยาราชาวดี ลูกประหล่าเล่าก็
 ให้ใส่แต่สายแหงแลเกลี้ยง เกี่ยวอย่าให้มีกระจังประจายามสีทิส และอย่าให้ใส่
 กระจับปี่พริกเทศทองคำ กาลโหลทองคำใส่เท้า อย่าให้ข้าราชการผู้น้อย และ
 ราษฎรกั้นร่มผ้าสีผึ้ง และกระทำผิดด้วยอย่างธรรมเนียมเกินบรรดาศักดิ์เป็น
 อันชาติที่เคียว และห้ามอย่าให้ช่างทองทั้งปวงรับจ้าง ทำจี เสมมา ภควจัน
 ประดับเพชรถมยาราชาวดีประดับพลอย ห้ามมิให้ซื้อขายเป็นอันชาติที่เคียว..."
 (ณัฐภัทร จันทวิษ, 2524 29-30) ลักษณะการแต่งกายที่กำหนดใน
 พระราชบัญญัติการแต่งกายในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้มีลักษณะเคร่งครัด เป็นการใส่
 ลักษณะของเนื้อผ้า และสีของผ้าตลอดจนถึงแบบของการแต่งกาย การใส่
 เครื่องประดับ มาเป็นเครื่องกำหนดฐานะบรรดาศักดิ์ ตำแหน่ง หน้าที่ของบุคคล
 ในสังคม เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา

การแต่งกายในลักษณะนุ่งผ้าแล้วสวมเสื้อนั้น เป็นการแต่งกายพิเศษของพวกขุนนาง และข้าราชการที่จะต้องแต่งตามพระราชบัญญัติในโอกาสพิเศษมากกว่าที่จะแต่งกันทั่วไป เพราะว่าคนไทยทั่วไป "นุ่งและห่ม" เสียแทบทั้งสิ้น แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ก็ยังไม่โปรดฉลองพระองค์ หากไม่ถึงเวลาอันสมควร ดังพระราชพงศาวดารราชการที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุญนาค) ตอนที่ข้าราชการเขียนไว้ว่า "...ถ้าฤดูหนาว เจ้าทรงเสื้อสีขึ้นเขียว คาค่า่านบ้าง แพรสีบ้าง ขุนนางสวมเสื้อเข้มขาบ อัครเสนาบดี 2 ชั้นที่ได้พระราชทาน เสนาบดีคาค่า่าน ถ้าวันไหนที่ไม่หนาวหรือฤดูร้อน ผู้ใดสวมเสื้อ เข้ามาก็ไม่โปรด..." (เอนก นาวิกมูล, 2525 : 14)

ในระหว่างรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 นั้น เชื่อว่าประชาชนทั่วไปยังนิยมแต่งกายตามสบายที่เรียกว่า "นุ่งและห่ม" มากกว่าที่จะสวมเสื้อนุ่งกางเกง การแต่งกายเช่นนี้สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา คือ นิยมนุ่งผ้าเป็นผืนแบบโจงกระเบน ส่วนกางเกงที่สวมก็เป็นกางเกงสามส่วน เช่น กางเกงทหาร เป็นกางเกงแบบสั้นเปลาอย่างที่ยปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีทหารที่อยู่ในขบวนจะแต่งตัวพิเศษนุ่งโจงกระเบนทับกางเกงหรือสั้นเปลา แต่โดยทั่วไปจะนุ่งผ้าแบบที่เรียกว่าโจงกระเบนเป็นหลัก ผู้ชายชาวบ้านจะนุ่งผ้าพื้นเมือง เรียบ ๆ หรือผ้าลายเนื้อ เรียบ ๆ แต่ถ้าเป็นพวกชนชั้นสูง ขุนนาง และพระมหากษัตริย์ จะใช้ผ้าทอเนื้อละเอียด สดกเงินสอดทอง หรือผ้าไหมอย่างดี เช่น ผ้ายกทองด้วยไหมทอง ผ้าบุม เป็นต้น

ผู้ชายทั่วไปตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มักจะนุ่งผ้าแล้วเปลือยท่อนบนหรือมีผ้าคาดไหล่ ถ้าเป็นหญิงชาวบ้านก็จะห่มตะเบงมาน หรือไม่ก็คาดผ้าแถบรัดอก อย่างที่ยปรากฏในภาพวาดของ จอห์น ทรอเฟิร์ต ซึ่งเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ถ้าเป็นการไปวัดหรือมีงานพิธีก็ห่มสไบหีบ สมัยนั้นนิยมจับแทนที่จะเป็นผ้า เรียบ ๆ การจับก็ใช้ลิ่มไม้หรือลิ่มทองเหลืองคั่น เพื่อจับได้เท่า ๆ กัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530 : 62) ผ้าห่ม ผ้าสไบ หรือผ้าแถบรัดอกนี้

หญิงชาวบ้านจะใช้ผ้าธรรมดา แต่ถ้าเป็นเจ้านายชั้นสูงจะใช้ผ้าแพร ผ้าคาด ปัก
คั้นเงินทอง หรืออาจจะท้อมผ้าคาด ผ้าสไบเฉียง เรียก ผ้าทรงสะพัก แล้วท้อมผ้า
กรองทอง กลุ่มอีกชั้นหนึ่ง

การนุ่งผ้าหรือวิธีนุ่งผ้า่นั้นมีหลายอย่าง หลายชื่อ เช่น นุ่งเกี้ยว เกไล
นุ่งจีบ นุ่งหางหงส์ นุ่งโจงกระเบน นุ่งลอยชาย นุ่งหยักรั้ง แต่โดยสรุปแล้วอาจ
แบ่งการนุ่งผ้าเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ นุ่งโจงกระเบน และนุ่ง
จีบ (เอนก นาวิกมูล, 2525 :9)

การนุ่งโจงกระเบน จะใช้ผ้าผืนยาว ๆ (ถ้าเป็นเคี้ยวนี้ก็เท่ากับผ้าถุง
2 ผืนซ้อนกัน) จับสองชายรวมกันข้างหน้า แล้วม้วนเป็นวงข้างเข้าหาตัว และดึง
เหน็บไว้ข้างหลัง ถ้าดึงไปข้างหลังมากจะเป็นหยักรั้ง ชายล่างจะสูงกว่าหัวเข้า
แบบนุ่งผ้าชาวμάดกเขมร ส่วนการนุ่งเกี้ยว เกไล นุ่งหางหงส์ ก็มีวิธีที่คล้ายคลึง
กัน การนุ่งโจงกระเบนนี้จะเป็นการนุ่งกันหัวไป ตั้งแต่กษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชน
และเป็นแบบที่ยังมีนุ่งสืบกันมาจนปัจจุบัน ซึ่งยังพอจะมีนุ่งกันอยู่บ้างในหมู่ผู้สูงอายุ
ในชนบท และกลุ่มผู้เล่นเพลงพื้นเมือง เช่น ลาคัด ลีเก เป็นต้น

การนุ่งจีบ เป็นการนุ่งอย่างละคร จีบผ้าด้านหน้าทบเข้ามาหลายชั้น
นับเป็นวิธีที่ประณีต และใช้เวลามาก จะมีนุ่งเฉพาะหญิงชาววัง และตัวละคร
มากกว่าที่ชาวบ้านทั่วไปจะนุ่ง เพราะเสียเวลามาก และไม่สะดวก

การนุ่งลอยชาย เป็นการนุ่งผ้าง่าย ๆ ตามสบายของผู้ชาย นุ่งพอให้
ผ้าอยู่กับกาย ไม่ม้วนผ้าขึ้นมาเหน็บหางอย่างโจงกระเบน พวกนักเลงชอบนุ่ง แต่
คนทั่วไป ไม่นิยมและถือว่า ไม่สุภาพ

การนุ่งผ้าในลักษณะนี้ดูเรียบง่าย ทำให้ดูเหมือนว่า ไม่มีความแตกต่างระ
หว่างพระมหากษัตริย์กับสามัญชน แต่เนื้อผ้าที่ใช้แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตามจากสภาพการแต่งกายของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ระหว่าง พ.ศ. 2325-2394 นั้น สรุปอย่างกว้าง ๆ ได้สองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่ง
เป็นการแต่งกายของชนชั้นสูง ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ และราชวงศ์ ลงมาจนถึง

ขุนนาง และข้าราชการ ซึ่งมีแบบแผนในการแต่งกายแบบหนึ่งที่ใช้เนื้อผ้า สีสันที่ดี ละเย็บคประดิษฐ์ และมีค่าสูง เป็นเครื่องกำหนดตำแหน่ง เป็นวัฒนธรรม การแต่งกายเฉพาะของผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมหลวง การใช้ผ้าบางประเภทนี้ ซึ่งเป็นผ้าคุณภาพดี จึงเป็นคอส่งซื้อมาจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ประเทศจีน อินเดีย เบอร์เซียและกลุ่มประเทศในยุโรป ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า- เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาสามารถในการค้า และเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองปลอดศึกสงคราม สภาพเศรษฐกิจของประเทศจึงดีขึ้น พระคลังมหาสมบัติ และพระคลังข้างที่ มีเงินทองมากยิ่งขึ้นกว่ารัชกาลก่อน ๆ ชนชั้นสูงและขุนนางมีฐานะดีขึ้น เพราะรัฐมีวิธีการเก็บภาษีอากรใหม่ ๆ ขึ้นหลายอย่างตามข้อเสนอของเจ้าสัว ทำให้พระมหากษัตริย์ ชนชั้นสูง และขุนนางมีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินหาทุนบำรุงและสร้างวัดใหม่ ๆ ขึ้นมาก

ในขณะที่ฐานะทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองดีขึ้นนั้น ดูเหมือนจะยิ่งทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง และประชาชนทั่วไป ต่างกันมากขึ้น มีการยกย่องระบบเจ้าขุนมูลนาย มีการถือเกียรติยศทางสังคมด้วยจำนวนป่าวไพร่ และทาส ทำให้ค่านิยมของคนขณะนั้นเป็นไปในทางที่จะใฝ่หาข้าทาส บริวารมาประดับบารมี เพื่อให้ได้รับการยกย่องนับถือ พวกไพร่ก็พยายามหาทาส พวกขุนนางก็พยายามหาเสมียน ทนาย มาสมทบกับไพร่ ทาส เพื่อให้มีจำนวนมาก เวลาไปหาบุญ ไปธุระ ก็ขนข้าทาสและบริวารไปด้วย เป็น การประกาศเกียรติยศ ประกาศฐานะทางสังคมของคน นอกเหนือไปจากการใช้ป่าวไพร่ และข้าทาสบริวารเป็นเครื่องเสริมเกียรติยศแล้ว การแต่งกาย การใช้เครื่องนุ่งห่ม คิ้วผ้าขนานาชนิดก็เข้ามาเป็นค้วกำหนดชนชั้นในสังคมเช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ เช่น พวกขุนนาง จะนุ่งผ้าสมปักทุกคน แต่กำหนดค่าแห่งผู้ใหญ่ และผู้น้อยด้วยสี และลายปัก เป็นต้นว่า ขุนนางชั้นเสนาบดี นุ่งผ้าสมปักบูมห้องนาก ขุนนางชั้นต่ำลงมา นุ่งผ้าสมปักยก และสมปักลาย เป็นต้น

ส่วนการแต่งกายของคนอีกกลุ่มหนึ่งคือ สามัญชนทั่วไปก็จะแต่งกายกัน
อย่างเรียบง่ายตามอัธยาศัย ส่วนมากจะนุ่งผ้าเป็นหลัก ผ้าที่นำมานุ่งก็จะเป็นพวก
ผ้าพื้น หรือผ้าลายเนื้อเรียบ ๆ นิยมการ "นุ่งผืน ห่มผืน" ทั้งผู้ชายและผู้หญิง
จะเห็นว่าการใช้ผ้าในดินแดนที่เป็นประเทศไทยนั้น ได้มีการคิดประดิษฐ์
ผ้าขึ้นใช้เองมานานแล้ว และเมื่อมีการติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ได้พบเห็นผ้าที่
งดงามแปลก ไปจากที่มีอยู่ ก็นิยมนำผ้าจากต่างประเทศมาใช้ด้วยเหมือนกัน
ประเทศที่สำคัญ คือ จีน อินเดีย เปอร์เซีย ฝรั่งเศส อังกฤษ เป็นต้น การใช้ผ้า
ของคนไทยจึงมีพัฒนาการมาทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
หลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวของผ้า และการใช้ผ้าของผู้คนในยุค
สมัยนี้ได้เป็นอย่างดีเช่น ชักก็คือ วรรณคดีไทยในสมัยนี้นั้นเอง ซึ่งเกือบทุกเรื่องจะมี
การกล่าวถึงผ้าและการใช้ผ้าไว้อย่างน่าสนใจ